

دستور تطبیقی زبان فارسی کهن ونو

پژوهش و نگارش :

دکتر هادی حرانی، عضو هیأت علمی دانشگاه فرهنگیان اردبیل

دکتر عبدالله طالعی، عضو هیأت علمی دانشگاه ارومیه

دکتر فاطمه مدرسی، عضو هیأت علمی دانشگاه ارومیه

- سرشناسه : طرلانی، هادی، ۱۳۴۴ -
- عنوان و نام پدیدآور : دستور تطبیقی زبان فارسی کهن و نو/مولفان هادی طرلانی، عبدالله طلوعی آذر، فاطمه مدرّسی.
- مشخصات نشر : اردبیل: انتشارات محقق اردبیلی، ۱۳۹۷.
- مشخصات ظاهری : ۸۴۴ص.
- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۵۳۹-۰
- وضعیت فهرست نویسی : فیبا
- موضوع : فارسی - دستور
- موضوع : Persian language - Grammar
- شناسه افزوده : طلوعی آذر، عبدالله، ۱۳۳۶ -
- شناسه افزوده : مدرّسی، فاطمه، ۱۳۳۵ -
- رده بندی کنگر : ۱۳۹۷ ۵د۴ط/۲۶۸۸Pl
- رده بندی دیویی : ۵۴۲
- شماره کتابشناسی : ۵۴۲۳۱۴۱
- ملی

نام کتاب : دستور تطبیقی زبان فارسی کهن و نو

مولفان : دکتر هادی طرلانی، دکتر عبدالله طلوعی آذر و دکتر فاطمه مدرّسی

ناشر : محقق اردبیلی

لیتوگرافی : نوری

چاپ و صحافی : آریتان

تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰۰۰ ریال

نوبت و سال نشر : اول / ۱۳۹۷

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۵۳۹-۰

آدرس : اردبیل سه راه دانش بازار معطری طبقه فوقانی پ ۸ تلفن ۳۳۲۴۰۰۸۱

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول:	۱
تاریخچه دستور نویسی	۱
۱-۱. زبان فارسی	۵
۱-۱-۱. فارسی باستان	۵
۱-۱-۲. فارسی میانه	۵
۱-۱-۳. فارسی دری	۶
۲-۱. پیشینه و تاریخچه دستور سنتی	۶
۱-۲-۱. تعریف دستور سنتی	۲۳
۳-۱. فواید آموزش دستور زبان	۲۵
۴-۱. پیشینه و تاریخچه دستور زبان فارسی	۲۵
۵-۱. زبان شناسی	۳۱
۶-۱. تعریف زبان	۳۷
۷-۱. علم زبان شناسی در دستور زبان فارسی	۴۰
۸-۱. عیوب دستور های سنتی	۴۵
۹-۱. فواید دستور زبان	۴۶
۱۰-۱. تغییر و تحول در زبان	۴۸
۲. فصل دوم: کوچک ترین و بزرگ ترین واحد زبان	۵۱
۱-۲. اجزای کلمه:	۵۲
۲-۲. حرف و واج:	۵۲
۳-۲. تفاوت واج و حرف:	۵۷
۴-۲. تعداد حرف و واج در زبان فارسی:	۵۸
۵-۲. هجا:	۷۰

- ۶-۲. تکواژ: ۷۵.....
 ۷-۲. واژه: ۸۲.....
 ۸-۲. گروه: ۸۷.....
 ۹-۲. جمله: ۸۸.....

۳. فصل سوم: اقسام کلمه در زبان فارسی

- ۱-۳. اسم: ۱۰۵.....
 ۲-۳. نشأ: ۱۱۴.....
 ۳-۳. انواع اسم: ۱۲۴.....
 ۱-۳-۳. اسم عام یا خاص: ۱۲۵.....
 ۲-۳-۳. اسم جامد و مشتق: ۱۲۷.....
 ۳-۳-۳. اسم معرف و نکره: ۱۳۱.....
 ۴-۳-۳. اسم ذات و معنی: ۱۴۱.....
 ۵-۳-۳. اسم ساده، مشتق، مرکب، مشتق-مرکب: ۱۴۷.....
 ۶-۳-۳. اسم مفرد و جمع: ۱۵۹.....
 ۷-۳-۳. مصدر و انواع آن: ۱۷۸.....
 ۸-۳-۳. اسم مصغر: ۱۹۰.....
 ۹-۳-۳. اسم آلت و ابزار: ۱۹۱.....
 ۱۰-۳-۳. اسم زمان: ۱۹۵.....
 ۱۱-۳-۳. اسم مکان: ۱۹۷.....
 ۱۲-۳-۳. اسم صوت: ۱۹۹.....
 ۱۳-۳-۳. اسم لفظ: ۲۰۱.....
 ۱۴-۳-۳. اسم اتباع و مهمل: ۲۰۲.....
 ۴-۳. تطبیق نقش های اسم بر پایه دستورهای کهن و نو: ۲۱۰.....
 ۱-۴-۳. نهاد و گزاره: ۲۲۳.....
 ۲-۴-۳. مسند الیه و فاعل: ۲۲۴.....
 ۳-۴-۳. نهاد مسند الیهی: ۲۳۳.....

- ۲۳۴..... ۴-۴-۳. نهاد مفعولی:
- ۲۳۵..... ۵-۴-۳. نقش یا حالت مسندی
- ۲۴۲..... ۶-۴-۳. نقش مفعولی
- ۲۴۲..... ۷-۴-۳. نقش مفعولی در دستورهای کهن:
- ۲۴۳..... ۸-۴-۳. انواع مفعول
- ۲۴۵..... ۹-۴-۳. انواع مفعول در زبان عربی و تطبیق آن با فارسی:
- ۲۶۵..... ۱۰-۴-۳. نقش مفعول در کتب دستوری نو:
- ۲۷۲..... ۱۱-۴-۳. نقش متمم یا نقش مفعول غیر صریح
- ۲۷۲..... ۱-۱۱-۳. متمم یا مفعول غیر صریح در متون کهن دستوری
- ۲۷۳..... ۲-۱۱-۳. متمم یا مفعول غیر صریح در متون نو دستوری
- ۲۷۶..... ۳-۱۱-۳. متمم اخباری و متمم اختیاری:
- ۲۸۳..... ۴-۱۱-۳. متمم در دیدگاه های مختلف:
- ۳۰۷..... ۱۲-۴-۳. نقش مفعول و نه
- ۳۰۹..... ۱-۱۲-۴-۳. نقش منادا در کتب دستوری کهن:
- ۳۱۱..... ۲-۱۲-۴-۳. نقش منادا در کتب دستوری نو:
- ۳۱۳..... ۱۳-۴-۳. نقش تمیز (تمییز) یا نقش ممیز:
- ۳۱۳..... ۱-۱۳-۴-۳. نقش تمیز (تمییز) یا نقش ممیز در کتب های کهن دستوری:
- ۳۱۵..... ۲-۱۳-۴-۳. نقش تمیز (تمییز) در کتاب های نو دستوری:
- ۳۲۰..... ۱۴-۴-۳. نقش بدل:
- ۳۲۰..... ۱-۱۴-۴-۳. نقش بدل در کتب دستوری کهن
- ۳۲۴..... ۲-۱۴-۴-۳. نقش بدل در کتب دستوری نو
- ۳۲۷..... ۱۵-۴-۳. نقش قیدی (اسم در نقش قیدی):
- ۳۲۸..... ۱۶-۴-۳. نقش تأکیدی:
- ۳۲۹..... ۱۷-۴-۳. نقش عاطفی:
- ۳۳۱..... ۱۸-۴-۳. نقش وصفی (اسم در نقش صفت):
- ۳۳۲..... ۱۹-۴-۳. نقش اضافی یا نقش مضاف الیهی اسم:
- ۳۳۳..... ۱-۱۹-۴-۳. نقش مضاف الیه در دستور های کهن

۳۳۹.....	۲-۱۹-۴-۳. نقش مضاف الیه در دستوهای نو
۳۴۳.....	۳-۱۹-۴-۳. جمع بندی انواع اضافه همراه با شواهدی از متون نظم و نثر:
۳۵۵.....	۴-۱۹-۴-۳. ترکیب مقلوب
۳۵۶.....	۵-۱۹-۴-۳. فک اضافه
۳۶۰.....	۵-۳. مطابقت نهاد و فعل
۳۷۰.....	۴. فصل چهار، فعل
۳۷۱.....	۱-۴. تعریف فعل در کتب دستوری کهن
۳۷۵.....	۲-۴. تعریف فعل در کتب دستوری نو
۳۷۸.....	۳-۴. نشانه های فعل
۳۸۱.....	۴-۴. شخص و شمار فعل
۳۸۳.....	۵-۴. اشخاص فعل
۳۸۴.....	۶-۴. ساده ترین ساخت فعل
۳۸۶.....	۷-۴. زمان فعل
۳۸۶.....	۱-۷-۴. تقسیم بندی زمان فعل در کتب دستوری کهن
۳۹۶.....	۲-۷-۴. تقسیم بندی زمان فعل در کتب دستوری نو
۴۱۵.....	۳-۷-۴. تطبیق و تحلیل زمان فعل در کتب دستوری کهن و نو:
۴۱۹.....	۸-۴. بن فعل
۴۲۳.....	۹-۴. مصدر
۴۲۷.....	۱-۹-۴. انواع مصدر
۴۲۹.....	۲-۹-۴. افعال چند مصدری
۴۴۴.....	۱۰-۴. بن ماضی، بن مضارع و مصدر
۴۴۶.....	۱۱-۴. ساختمان فعل
۴۴۶.....	۱-۱۱-۴. ساختمان فعل در دیدگاه کهن گرایان:
۴۵۵.....	۲-۱۱-۴. ساختمان فعل در دیدگاه نو گرایان:
۴۶۱.....	۱۲-۴. وجه فعل
۴۶۵.....	۱۳-۴. فعل وصفی
۴۶۵.....	۱۴-۴. فعل ربطی یا عام و فعل خاص

۴-۱۵. افعال نفی و نهی	۴۶۵
۴-۱۶. فعل معین یا کمکی	۴۶۶
۴-۱۷. فعل دعا	۴۶۷
۴-۱۸. فعل های غیر شخصی	۴۶۷
۴-۱۹. فعل آغازی	۴۶۷
۴-۲۰. قیاسی و سماعی	۴۶۸
۵. فصل پنجم: صفت	۴۷۳
۵-۱. تعریف صفت در کتب دستوری کهن	۴۷۴
۵-۱-۱. نکات اشتراک و افتراق دستورهای کهن در بحث صفت	۴۷۷
۵-۲. تعریف صفت در کتب دستوری نو	۴۷۷
۵-۲-۱. نکات اشتراک و افتراق دستورهای نو در بحث صفت	۴۸۰
۵-۳. تعریف صفت	۴۸۱
۵-۴. بررسی و تطبیق نظار دستورهای کهن و نو درباره صفت	۴۸۲
۵-۵. اقسام صفت	۴۸۲
۵-۵-۱. اقسام صفت در دستورهای کهن	۴۸۳
۵-۵-۲. انواع صفت در دستورهای نو	۴۸۷
۵-۶. بررسی و تطبیق انواع صفت همراه با راههای ازمتون نظم و نثر	۴۸۸
۵-۶-۱. انواع صفت پیشین زبان فارسی	۴۸۹
۵-۶-۲. انواع صفت پسین زبان فارسی	۴۹۶
۵-۷. صفت ساده و مرکب در دستورهای کهن:	۵۰۸
۵-۸. ساختمان صفت در کتب دستوری نو:	۵۱۱
۵-۹. سماعی و قیاسی:	۵۱۵
۵-۱۰. صفات عربی در فارسی	۵۱۶
۵-۱۱. صفت گروهی	۵۱۷
۵-۱۲. تعدد صفت و موصوف	۵۱۸
۵-۱۳. درجات صفات	۵۲۱
۵-۱۴. موصوف و صفت / مضاف مضاف الیه	۵۲۲

۵-۱۵.	صفت جانشین موصوف	۵۲۴
۶.	فصل ششم: قید	۵۲۹
۶-۱.	تعریف قید در کتاب های دستوری کهن	۵۳۰
۶-۲.	تعریف قید در کتب دستوری نو	۵۳۷
۶-۳.	بررسی، تطبیق و تحلیل تعریف قید در کتب دستوری کهن و نو:	۵۳۹
۶-۴.	اقسام قید از جهت مقوله دستوری عام و خاص بودن	۵۴۱
۶-۵.	فرق قید با صفت	۵۴۶
۶-۶.	ساختن قید	۵۴۷
۶-۶-۱.	ساختن قید در کتب دستوری کهن	۵۴۸
۶-۶-۲.	ساختن قید در کتب دستوری نو	۵۵۴
۶-۷.	تقسیم بندی قید از جهت معنا و مفهوم	۵۵۷
۶-۷-۱.	انواع قید از جهت معنا و مفهوم در کتب دستوری کهن	۵۵۸
۶-۷-۲.	انواع قید از جهت معنا و مفهوم در کتب دستوری نو	۵۶۸
۶-۸.	قید فعل و قید جمله	۵۷۷
۶-۸-۱.	ملک های تشخیص قید فعل و قید جمله	۵۷۷
۶-۸-۲.	انواع قید جمله	۵۷۹
۶-۹.	قید صفت	۵۸۰
۶-۱۰.	قید قید	۵۸۰
۶-۱۱.	قید های استثنایی	۵۸۱
۶-۱۲.	دیدگاه کهن گرایان و نوگرایان درباره انواع قید	۵۸۴
۶-۱۳.	جمع بندی انواع قید همراه با شواهد متون نظم و نثر:	۵۸۵
۶-۱۴.	نکات بسیار مهم در مورد انواع قید	۶۰۹

۷. فصل هفتم : ضمیر

۷-۱.	ضمیر در کتب دستوری کهن	۶۲۲
۷-۲.	ضمیر در کتب دستوری نو	۶۲۵
۷-۳.	تعریف درست ضمیر	۶۲۶

- ۴-۷. انواع ضمائر در کتب دستوری کهن : ۶۲۷
- ۵-۷. انواع ضمائر در کتب دستوری نو : ۶۳۵
- ۶-۷. تطبیق دیدگاه دستوره‌های کهن و نو در باره انواع ضمائر ۶۳۶
- ۷-۷. جمع بندی انواع ضمائر از منظر صرفی (واژگانی) و نحوی (نقش و حالت در جمله) همراه با شواهدی از متون نظم و نثر ۶۳۸
- ۷-۷-۱. ضمیر شخصی ۶۳۸
- ۷-۷-۱-۱. منفصل ۶۳۸
- ۷-۷-۱-۲. نقش نحوی ضمیر منفصل (جدا ، گسسته) در جمله ۶۳۸
- ۷-۷-۱-۳. متصل (پیوسته) شامل شش شخص (ساخت یا صیغه) ۶۴۱
- ۷-۷-۱-۴. نقش نحوی ضمیر متصل و پیوسته شخصی در جمله ۶۴۱
- ۷-۷-۲. ضمیر مشترک ۶۴۶
- ۷-۷-۱-۱. نقش نحوی ضمیر مشترک در جمله : ۶۴۶
- ۷-۷-۳. ضمیر اشاره ۶۴۸
- ۷-۷-۱-۳. نقش نحوی ضمیر اشاره در جمله ۶۴۹
- ۷-۷-۴. ضمیر پرسشی یا استفهامی ۶۵۲
- ۷-۷-۱-۴. نقش نحوی ضمیر پرسشی یا استفهامی در جمله ۶۵۲
- ۷-۷-۵. ضمیر تعجبی ۶۵۴
- ۷-۷-۱-۵. نقش نحوی ضمیر تعجبی در جمله ۶۵۴
- ۷-۷-۶. ضمیر مبهم یا ضمیر نامعین ۶۵۵
- ۷-۷-۱-۶. نقش نحوی ضمیر مبهم در جمله ۶۵۵
- ۷-۷-۷. ضمیر شمارشی یا عددی ۶۵۹
- ۷-۷-۱-۷. نقش نحوی ضمیر شمارشی ۶۶۰
- ۷-۷-۸. ضمائر ملکی (اختصاصی) ۶۶۸
- ۷-۷-۱-۸. نقش نحوی ضمیر ملکی (اختصاصی) ۶۶۸
- ۸-۷. نکات قابل تأمل در تطبیق انواع ضمائر در کتب کهن و نو ۶۶۹

۸. فصل هشتم : شبه جمله یا اصوات

- ۸-۱. تعریف شبه جمله در کتب دستوری کهن ۶۷۸

۶۸۲	۸-۲. شبه جمله در کتب دستوری نو
۶۸۶	۸-۳. انواع شبه جمله
۶۹۲	۸-۴. تطبیق انواع شبه جمله با شواهدی از متون نظم و نثر
۷۰۲	۸-۵. تشخیص انواع شبه جمله از سایر مقوله های دستوری
۷۰۶	۸-۶. ساختمان شبه جمله
۷۱۳	۹. فصل نهم : انواع جمله
۷۱۴	۹-۱. انواع جمله در کتب دستوری کهن
۷۲۱	۹-۲. انواع جمله در کتب درسی نو
۷۴۶	۹-۳. تطبیق تقسیم بندی انواع جملات دستورهای نو با متون نظم و نثر
۷۵۱	۹-۴. تقسیم بندی انواع جمله در کتب دستوری نو از نگاهی دیگر
۷۵۹	۱۰. فصل دهم : حروف
۷۶۰	۱۰-۱. تعریف حروف در کتب دستوری کهن
۷۶۲	۱۰-۲. تعریف حروف در کتب دستوری نو
۷۶۴	۱۰-۳. انواع حروف
۷۶۷	۱۰-۴. جمع بندی بحث حروف و نقش نماها
۷۶۸	۱۰-۵. ساختمان حروف
۷۷۵	۱۰-۶. نقش نحوی حروف
۷۸۲	۱۰-۷. وندها
۷۸۳	۱۰-۷-۱. وندها در کتب دستوری کهن
۷۸۴	۱۰-۷-۲. وندها در کتب دستوری نو
۷۸۹	فصل یازدهم : جمع بندی
۷۹۲	پیشنهاد
۷۹۴	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم	هست کلید در گنج حکیم
فاتحه فکرت و ختم سخن	نام خدای است ، برو ختم کن
جنبش اول که قلم برگرفت	حرف نخستین ز سخن در گرفت
پرده خلوت چو برانداختند	جلوه اول به سخن ساختند
تا سخن آوازه به دل درنداد	جان و تن آوازه به گل تن نداد
چون قلم آمد شدی آغاز کرد	چشم جهان را به سخن باز کرد
بی سخن آوازه عالم نبود	این همه گفتند و سخن کم نبود
خط هراندیشه که پیوسته اند	بر پر مرغان سخن بسته اند
اول اندیشه پسین شمار	هم سخن است این سخن اینجابدار

(نظامی، زنجانی، ۱۳۶۸: ۱۵۵ و ۲۳۶)

سیاس خدای را که خالق جان است و جهان. همواره توفیق داد تا این اثر به زیور طبع آراسته گردد. اگر چه در نگارش این کتاب سخن های بسیار کشیدیم مخصوصاً در تهیه منابع و مآخذ متقدم و اولیه دستور زبان فارسی که اکنون چاپ نمی گردد و در نهایت فیلم این آثار را از کتابخانه های بزرگی چون کتابخانه آستان قدس ، کتابخانه های بزرگ تهران و سایر کتابخانه های کشور، به سختی و با کمک دوستان و یاران به دست آوردیم اما از دیگر جانب بسیار میروریم که بالاخره این تطبیق ، تحلیل و نقد از کتب دستوری کهن و نو به سر انجام رسید و یک کار مقایسه ای، تطبیقی و تحلیلی با صرف وقت فراوان به ثمر نشست و در حد بضاعت علمی و در سایه تجربه معلمی به جامعه ادبی در حوزه دستور زبان فارسی تقدیم گردید.

به تحقیق، کتاب های دستوری کهن و نو زبان فارسی هم تشابه ها دارد و هم تفاوت ها. این تشابه ها و تفاوت ها با گذشت زمان و آمدن نظریات جدید و ایده های نو، بیشتر خودنمایی کرده اند. امروزه با ظهور علم زبان شناسی جدید (از جهت زیرساختی و ژرف ساختی) در کنار دستور زبان سنتی، علاقه مندان به دستور زبان، بیشتر به تأمل و تفکر واداشته شده اند تا شکاف این دو دیدگاه را بهتر شناسایی کرده و تطبیق دهند همچنین راه آموزش و تعلیم زبان را با توجه به امکانات جدید و متناسب با زمان سرعت بخشند و باعث رشد و توسعه زبان به شکل علمی و قانون مند گردند فلذا لازم است اندیشه و افکار کهن گرایان و نوگرایان با هم سنجیده و راه کار مناسب و علمی اتخاذ گردد

اهداف اصلی محققان در کتاب حاضر، این بوده که پس از جمع آوری منابع و مطالعه آن ها این مطالب را که عمدتاً شامل، تعاریف، انواع و اقسام واحد های زبانی، ساختار صرفی و نحوی زبان می باشد استخراج کرده و با یکدیگر مورد بررسی، مقایسه و تطبیق قرار دهد. تاروشن گردد چه تفاوت ها و شباهت هایی در کتب دستوری کهن و نو از جهت کاربرد، تعاریف، ساختارها و انواع و اقسام آن وجود دارد و راهکار لازم برای حفظ، رشد و توسعه و آموزش صحیح زبان با استفاده از مثال ها و مصداق های نمونه نظری و نشر ارائه نماید تا مورد استفاده دانش آموزان، دانشجویان، معلمان، دبیران، محققان، اساتید و علاقه مندان به آموزش زبان فارسی قرار گیرد.

این کتاب در یازده فصل «تاریخچه دستور نویسی، کجکری و بزرگترین واحد زبانی، اسم، فعل، صفت، قید، ضمیر، شبه جمله، انواع جمله، انواع حروف و جمع بندی» با استفاده از شواهدی از متون نظم و نثر تدوین گردید است.

موجب امتنان خواهد بود اگر اساتید، صاحب نظران، اندیشمندان نظر صائب خود را جهت تصحیح به مؤلفان عنایت فرمایند.

تو خشنود باشی و ما رستگار

خدایا چنان کن سرانجام کار

طرلانی، طلوعی آذر و مدرسی